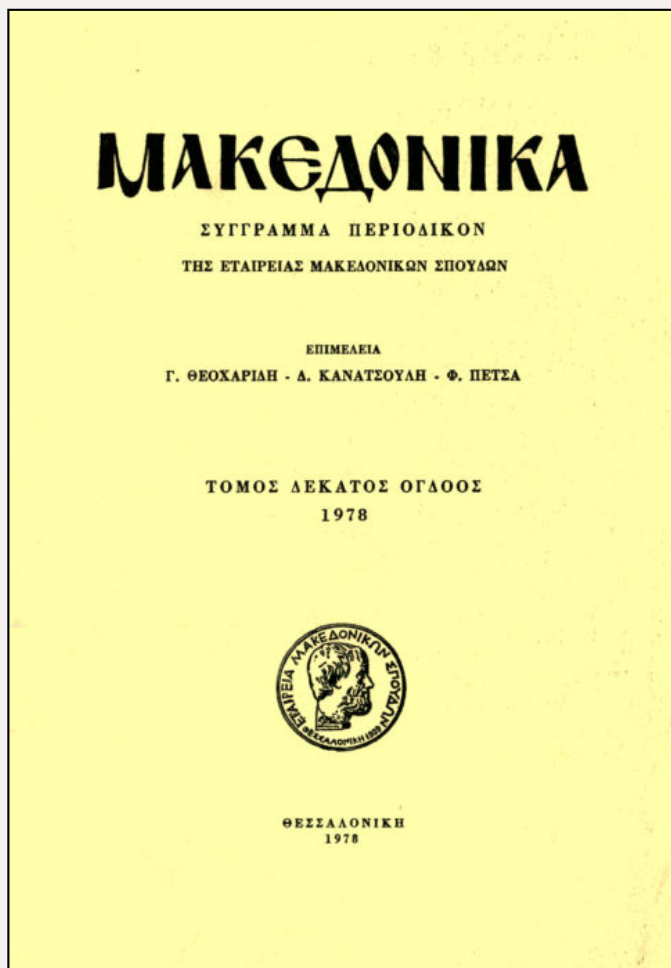

Μακεδονικά

Τομ. 18, 1978

Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης, ιζ'-ιθ' αι. υπό Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου-συνεργασία Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη

Τσιτσιμέλης Νικ.

<https://doi.org/10.12681/makedonika.510>

Copyright © 2014 Νικ. Κ. Τσιτσιμέλης

To cite this article:

Τσιτσιμέλης, Ν. (1978). Κώδιξ Μητροπόλεως Σισανίου και Σιατίστης, ιζ'-ιθ' αι. υπό Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου-συνεργασία Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη. *Μακεδονικά*, 18(1), 332-334.
doi:<https://doi.org/10.12681/makedonika.510>

Nina V. Sinicina, Maksim Grek v Rossii (=Μάξιμος ὁ Γραικὸς στὴ Ρωσία), Μόσχα, Nauka, 1977, σελ. 332.

Τὸ ἔργο Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, ἡ ἐποχὴ του καὶ ἡ φιλολογικὴ κληρονομία του παρ' ὅλες τὶς μονογραφίες τόσο στὴ Ρωσία ὅπου ἐξῆσε καὶ ἔδρασε, ὅσο στὴν Ἑλλάδα ὅπου γεννήθηκε καὶ τὴν Ἰταλία ὅπου μορφώθηκε, παραμένει ἀνεξάντλητο.

Ἡ μελέτη τῆς N. V. Sinicina εἶναι κυρίως παλαιογραφικοῦ χαρακτήρος. Πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια μὲ τὸ θαυμάσιο ἄρθρο τῆς: Rukopisnaja tradicija sobranij socinenij Maksima Greka. K postanovke voprosa (=Ἡ χειρόγραφη παράδοση στὶς συλλογὲς τῶν ἔργων Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ. Συμβολὴ στὴν τοποθέτηση τοῦ προβλήματος), Trudy Otdela Drevnerusskoj Literatury 26 (1971) 259-263, μᾶς ἔδωσε τὶς βασικὲς κατευθύνσεις τῆς σημερινῆς τῆς ἐργασίας. Στὸ πρῶτο κεφάλαιο (σσ. 11-60), τῆς μελέτης αὐτῆς, ἡ συγγρ. ἀσχολεῖται μὲ τὰ παλαιογραφικὰ προβλήματα τοῦ ἔργου Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, στὸ δεύτερο (σσ. 61-145) καὶ στὸ τρίτο (σσ. 146-220) μὲ τὰ βιογραφικὰ τῆς παραμονῆς του στὴ Ρωσία (1518-1555/6). Ἡ ἀξία ὅμως τῆς μελέτης τῆς N. V. Sinicina ἐγκεῖται κυρίως στὸ Παράρτημα ὅπου (σσ. 221-279) παρουσιάζονται καὶ ἀναλύονται γιὰ πρώτη φορὰ τὰ περιεχόμενα 10 ἀρχαικῶν μονάδων μὲ ἔργα Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ.

Τὸ νέο ἔργο τῆς N. V. Sinicina συμπληρώνει ἀναμφισβήτητα τὶς ἀτέλειες τοῦ ἔργου τοῦ A. I. Ivanov [Literaturnoe nasledie Maksima Greka. Harakteristika, atribucii, bibliografija (=Ἡ φιλολογικὴ κληρονομία Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ. Περιγραφή, κατηγορίες, βιβλιογραφία), Λένινγκραντ, Institut Russkoj Literatury, 1969, σσ. 248+2 εἰκ. ἐκτὸς κειμένου. Πρβλ. καὶ βιβλιοκρισίαι K. K. Παπουλίδη, Μακεδονικά 12 (1972) 536-538] καὶ μᾶς δίνει, γιὰ πρώτη φορὰ, μιὰ συστηματικὴ παλαιογραφικὴ μελέτη στὴ φιλολογικὴ κληρονομία τοῦ σοφοῦ ἀγιορείτη μοναχοῦ τοῦ 16 αἱ.

Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἵμου

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Κ. ΠΑΠΟΥΛΙΔΗΣ

Κ ᾧ δι ξ Μητροπόλεως Σισανίου καὶ Σιατίστης, ιζ'-ιθ' αἱ., ὑπὸ Νικολάου Ι. Πανταζοπούλου-συνεργασίᾳ Δεσποίνης Τσούρκα-Παπαστάθη, τεύχος α', Θεσσαλονίκη 1974, 8ο, σελ. κθ'+208.

Ὁ ἀκάματος ἐρευνητὴς τῆς ἱστορίας τοῦ Δικαίου καθηγητὴς Νικόλαος Ι. Πανταζόπουλος ἐγκαινιάζει μὲ τὴν ἔκδοση ὁλόκληρου τοῦ κώδικα αὐτοῦ, ποὺ μᾶς εἶναι γνωστὸς καὶ ὡς κώδικας Ζωσιμᾶ, τὴ νέα σειρὰ ἔκδοσης πηγῶν τοῦ Δικαίου μας, τὰ «Δικαικὰ Μεταβυζαντινὰ Μνημεῖα». Στὴ σειρὰ αὐτῇ, ὅπως μαθαίνουμε ἀπ' τὸν πρόλογο, θὰ ἐκδοθοῦν κώδικες μὲ δικαιοπρακτικὰ ἔγγραφα ἀπ' τὶς περιοχὲς τοῦ βόρειου καὶ ἀπόδημου Ἑλληνισμοῦ τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας.

Στὸν πρόλογο (σσ. θ'-ιε') ὁ καθηγητὴς Πανταζόπουλος ἐπισημαίνει τὴν ἀνάγκη νὰ ἐκδοθοῦν ὁλόκληροι καὶ ὄχι μεμονωμένοι τέτοιοι κώδικες, γιὰ νὰ μπορέσει ὁ ἐρευνητὴς νὰ ἀποκομίσει μιὰ ὅσο τὸ δυνατό πληρέστερη εἰκόνα τῶν πολιτιστικῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπικρατοῦν στὸ συγκεκριμένο τόπο καὶ χρόνο. Τονίζει ἐπίσης τὴ μεγάλη ἐθνικὴ σημασία τους, γιὰτὶ μέσα σ' αὐτοὺς φαίνεται ὁ δραματικὸς ἀγώνας τοῦ ἑλληνικοῦ λαϊκοῦ δικαίου, ποὺ εἶναι ἐκδήλωση τοῦ ἀντιπροσωπευτικοῦ συστήματος τῆς κοινοτικῆς καὶ συντεχνιακῆς ὀργάνωσης τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ, ἐνάντια στὰ ξένα δίκαια ποὺ τοῦ ἐπιβλήθηκαν, τὸ λεγόμενο ἐπίσημο βυζαντινὸ, ποὺ συνεχίζει τὴν παράδοση τοῦ Imperium Romanum, καὶ τὸ ὁθωμανικόν.

Στὴν Εἰσαγωγή (σσ. ιζ'-κθ') ἡ κυρία Δ. Τσούρκα-Παπαστάθη περιγράφει λεπτομερέστατα τὸν κώδικα, πραγματεύεται μεθοδικὰ καὶ διεξοδικὰ τὰ σχετικὰ προβλήματα καὶ ἐκθέτει τὴ μέθοδο τῆς ἐκδόσεως. Σημειώνουμε περιληπτικὰ τὰ σπουδαιότερα: Ὁ κώδικας, ὅπως ἔχει σωθεῖ, ἔχει δύο ἀριθμήσεις, μιὰ κατὰ φύλλα (148-201) καὶ μιὰ κατὰ σελίδες 165-302). Ἡ ἀρίθμηση κατὰ φ. εἶναι προγενέστερη καὶ αὐτὸ σημαίνει πὼς ὁ κώδικας χρησιμοποιήθηκε καὶ πρὶν τὸ Ζωσιμᾶ γιὰ διάφορες ἐγγραφές καὶ ὅτι ἡ ἀρίθμηση κατὰ σσ. ἐγινε ἀφοῦ ἀφαιρέθηκαν 130 σσ. τῶν ἀρχικῶν ἐγγραφῶν, εἴτε γιὰ τὴ θεωρήθηκαν ἄχρηστες, εἴτε γιὰ νὰ φυλαχθοῦν μὲ ἄλλα παρόμοια ἐγγραφα. Ὁ κώδικας ἀρχίζει μὲ σύντομο τετράστιχο προοίμιο καὶ ἀκολουθοῦν 115 ἐγγραφές, ποὺ χαρακτηρίζονται ὡς ἰδιότυπα ἀντίγραφα τῶν πρωτοτύπων ποὺ δόθηκαν στοὺς ἐνδιαφερομένους καὶ ὑπογράφονται ἀπ' τὸν οἰκεῖο μητροπολίτη. Ἡ καταχώρισή τους στὸν κώδικα εἶναι προαιρετικὴ καὶ γίνεται γιὰ τὴν πληρέστερη κατοχύρωση τῶν δικαιωμάτων τῶν ἐνδιαφερομένων. Ὡς ὑποθετικὴ ἐρμηνεία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ χρονικῶν κενῶν στὶς καταχωρήσεις τοῦ κώδικα (1706-1713, 1726-1733, 1744-1797[:], 1799[:]-1804[:], 1804-1839 καὶ 1841-1845) δίνεται ἐνδεχόμενη διατήρηση στὴ Σιάτιστα καὶ ἄλλων κωδίκων γιὰ τὴν καταγραφὴ δικαιοπραξιῶν. Τὶς πιὸ πολλές πράξεις ὑπογράφει ὁ ἐκάστοτε μητροπολίτης τῆς περιοχῆς καὶ ἀπ' αὐτὲς τὶς περισσότερες ὁ Ζωσιμᾶς. Πρόβλημα δημιουργεῖ ὁ τίτλος τοῦ Ζωσιμᾶ στὴν πράξη 49, γραμμένος ἀπ' τὸν γραφέα: ἀνάμεσα στὶς ἐπαρχίες τῆς δικαιοδοσίας του ὡς Ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος ἀναφέρεται καὶ ἡ «Παντοδακία» (γρ. Ποντοδακίας, δηλ. Μικρᾶς Σκυθίας). Ἡ κυρία Παπαστάθη πιστεύει πὼς πρόκειται γιὰ λάθος τοῦ γραφέα, ποὺ ἔγραψε Ποντοδακία, συμψύροντας τὶς ἐπαρχίες Πόντου Δυτικοῦ καὶ Δακίας Μεδιτερρανῶν. Στὶς περισσότερες ἐγγραφές ὑπάρχουν ἐπίσης ὑπογραφές τῶν «μαρτύρων». Ἡ κυρία Παπαστάθη καθορίζει μὲ σαφήνεια τὴν ἀκριβὴ ἰδιότητα τοῦ «μάρτυρα» ἀπὸ καθαρὰ νομικὴ ἄποψη. Οἱ λαϊκοὶ ὑπογράφουν δηλώνοντας τὸν τίτλο τους: ρήτωρ, πρωτοκαθούμενος, πρωτέκδικος κ.λ., ἐνῶ οἱ κληρικοὶ παραθέτοντας τὸ ἐκκλησιαστικὸ τους ὄφφικιο: οἰκονόμος, σακελλάριος, πρωτοπαπᾶς. Ἐπισημαίνονται 23 συνολικὰ γραφεῖς, κυρίως μὲ γραφολογικὰ κριτήρια, καὶ ἐντοπίζονται 10 συγκεκριμένα ὀνόματα γραφέων. Τόπος καταχώρισης τῶν ἐγγραφῶν εἶναι ἡ Σιάτιστα. Ἡ χρονολογία τῶν πράξεων εἶναι ἐκείνη τῆς σύνταξής τους καὶ ὄχι τῆς καταχώρισής τους στὸν κώδικα.

Ἀκολουθεῖ (σσ. 1-151) τὸ κείμενο τοῦ κώδικα. Ἡ σημασία αὐτοῦ τοῦ κειμένου εἶναι γενικότερη καὶ δὲν ἐνδιαφέρει μόνο τὸν ἱστορικὸ τοῦ Δικαίου. Ὅρθα στὸν πρόλογο ὁ καθηγητὴς Πανταζόπουλος τὸ χαρακτηρίζει ἐθνικὸ μνημεῖο. Καὶ δὲ νομίζουμε πὼς ὑπερβάλλουμε, ἂν ποῦμε πὼς μᾶς βοηθάει γιὰ μιὰ σφαιρικὴ θεώρηση τῆς Σιάτιστας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ὁ ἱστορικὸς θὰ βρεῖ στοιχεῖα ὄχι μόνο γιὰ τὴν τοπικὴ ἱστορία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐμπορικὴ δραστηριότητα τῶν Σιατιστινῶν στὰ μεγάλα κέντρα τῆς ἐποχῆς, ὅπως ἡ Βενετία, τὸ Dubrovnik κ.ἄ. Ὁ γλωσσολόγος θὰ ἀποκομίσει ὕλικὸ πολὺτιμο γιὰ τὴν ἐπιστήμη του: ὄχι μόνο ἀπ' τὸν πλοῦτο τῶν λέξεων, τῶν ὀνομάτων κ.λ., ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλές λέξεις ποὺ εἶναι γραμμένες στὴ φωνητικὴ τους μορφή. Ὁ λαογράφος θὰ βρεῖ καὶ αὐτὸς πληροφορίες σημαντικὲς γιὰ τὴ μελέτη τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἐρευνητὴ τῆς ἱστορίας τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου ὁ κώδικας εἶναι ἀξιοσπούδατος.

Ἡ ἐκδοσὴ τοῦ κώδικα εἶναι διπλωματικὴ: πιστὴ τήρηση τῆς ὀρθογραφίας καὶ στίξης τοῦ κειμένου, ἀνάλυση τῶν βραχυγραφῶν, ἀκόμα καὶ τῶν πιὸ συνηθισμένων. Ἐτσι, ἐπιτυγχάνεται «ὁ ἀναγνώστης νὰ ἀποκομίσει ζωηρὰν καὶ ἀνάγλυφον, κατὰ τὸ δυνατόν, εἰκόνα τοῦ Κώδικος, ὁ δὲ εἰδικὸς ἐπιστήμων νὰ συναγάγῃ, ἄνευ παρεμβολῶν, τὰ ἐνδιαφέροντα τὸν κλάδον του συμπεράσματα», ὅπως ἐξηγεῖ στὴν Εἰσαγωγή (σ. κη') ἡ κυρία Παπαστάθη.

Τὸ κείμενο ἀκολουθοῦν τὰ πανομοιότυπα (σσ. 155-167), μεθοδικὰ ἐπιλεγμένα, ὁ Πί-

νακας γραφών (σ. 168), τὰ Εὐρετήρια: τόπων-τοπωνυμίων (σσ. 171-173), ὀνομάτων κληρικῶν (σσ. 175-176), οἰκογενειακῶν ὀνομάτων (σσ. 176-179) καὶ πραγμάτων (σσ. 181-197), τὸ Γλωσσάριο (σσ. 196-206), ὁ Πίνακας πανομοιότητων (σσ. 207-208) καὶ τὰ παροράματα (σ. 208).

Οἱ παρατηρήσεις ποὺ ἔχουμε νὰ κάνουμε δὲν εἶναι σημαντικές καὶ δὲ μειώνουν καθόλου τὴ σημασία τῆς προσφορᾶς τοῦ ἐκδότη. Πρέπει ἴσως νὰ ἐπιμείνουμε ἰδιαίτερα σὲ ὀρισμένες παρεμβολές τοῦ ἐκδότη σὲ μερικές γραφές τοῦ κώδικα: Νομίζουμε πὼς δὲ χρειάζονται, γιατί καὶ χωρὶς αὐτὲς τὸ νόημα τοῦ κειμένου εἶναι εὐληπτο καὶ ἐξάλλου εἶναι φανερό πὼς οἱ γραφεῖς τοῦ κειμένου δὲν ἔχουν πάντοτε σαφεῖς καὶ συγκροτημένες γραμματικές γνώσεις.

Στὴν πράξη 44, στ. 58 διαβάζουμε: *οὐγκ(α)ρίαν*. Δὲ χρειάζεται ἡ προσθήκη τοῦ *α'* ὁ τύπος *οὐγκρία* οὔτε ἄγνωστος οὔτε σπάνιος εἶναι σὲ βυζαντινὰ καὶ μεταγενέστερα κείμενα (βλ. G. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, II, Berlin 1958, 233-224). Σὲ ὀρισμένες ἐγγραφές παρατηρεῖται σύγχυση γενῶν καὶ πτώσεων στὴ χρήση τῆς μετοχῆς: *ἐλθὼν οἱ κληρονόμοι* (16. 1-2), *παρασταθεῖς ἡ γυνή* (53. 3, 57. 3), *οἱ παρὼν παῖδες* (53. 4), *παρὼν ὄντες καὶ διὸ μάρτυρες* (53. 6), *με τὸν θανὼν μαυροῦδῃ* (64. 6-7). Ὁ ἐκδότης, πάντοτε μετὰ τὰ ἀντίστοιχα σημεῖα, ἀποκαθιστᾷ στὸν ὀρθὸν τύπο. Ἄσκοπα, γιατί πέρα ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο γιὰ ὀρισμένες ἀπ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις νὰ εἶχε ὁ γραφέας ὑπόψη τοῦ συγκεκριμένο πρότυπο προοιμίου στὴ σύνταξη τῶν ἐγγράφων, εἶναι φανερό πὼς ἡ κλίση καὶ ἡ κατὰ γέννη διάκριση τῶν μετοχῶν τοῦ εἶναι ξένη καὶ ἔτσι ἡ μετοχὴ λειτουργεῖ σὰν ἐπίρρημα, ὅπως λειτουργεῖ καὶ σὲ ἄλλες πράξεις (39. 4, 49. 3-5, 50. 4), ὅπου ὁ ἐκδότης, πολὺ σωστά, δὲν ἐπεμβαίνει. Ἀλλωστε, αὐτὴ ἡ σύγχυση στὴ χρήση τῆς μετοχῆς δὲν εἶναι ἄγνωστη σὲ λαϊκὰ κείμενα. Περιττὲς εἶναι ἐπίσης οἱ προσθήκες ἐπωνύμων: *τοῦ ποτὲ γούση ντάκα* (31. 5), *τοῦ μακαρίτου ἰωάννου κότζη* (25. 10), ἀντωνυμιῶν (11. 2, 62. 6), ἄρθρων (34. 3) καὶ λέξεων ποὺ συχνὰ ἐπαναλαμβάνονται στὸ ἴδιο κείμενο (25. 10), ὅταν ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα δὲν προκύπτει ἐνδεχόμενη παρανόηση ἢ σύγχυση. Δὲ χρειάζεται ἐπίσης ἡ προσθήκη τοῦ ρ. *ἐμαρτύρησαν* στὴν πράξη 6, στ. 9: φαίνεται καθαρά ἀπ' τὴν ἀσύνδετη καὶ ἐλλειπτικὴ δομὴ τοῦ κειμένου. Ἄσκοπες εἶναι ἐπίσης οἱ συμπληρώσεις: *βα(γ)ενοκάρουντο* (47. 7), *σερμα(γ)έν* (62. 5,9,14,20): γνωστὴ εἶναι ἡ ἀποβολὴ τοῦ γ ἀνάμεσα σὲ δύο φωνήεντα, ὅπως ἐπίσης καὶ οἱ προσθήκες τελικῶν: ν (13. 4, 38. 21) καὶ ς (23. 38-39) ἢ διορθώσεις ὅπως *πρ(ο)ικιά της* (17. 19). Τέλος, δὲ χρειάζεται ἡ προσθήκη τοῦ τελικοῦ ς στὴν πράξη 96, στ. 23: *ἱακομῆς παναγιώτις(ς)πάικο*, γιατί τὸ *παναγιώτι* εἶναι πατρώνυμο (βλ. τὸ στ. 1 τῆς ἴδιας πράξης).

Ὁ καθηγητὴς Νικόλαος Πανταζόπουλος καὶ ἡ ἄξια συνεργάτριά του κυρία Δέσποινα Τσοῦρκα-Παπαστάθη ἐργάστηκαν μετὰ εὐσυνειδησία, μέθοδο αὐστηρὴ καὶ κόπο πολὺ γιὰ νὰ μᾶς παρουσιάσουν τὴν ὑποδειγματικὴ αὐτὴ ἔκδοση τοῦ κώδικα. Περιμένουμε τὴ δημοσίευση καὶ τοῦ δευτέρου τεύχους μετὰ τὴν ἀνάλυση καὶ ἀξιολόγηση τοῦ περιεχομένου τοῦ κώδικα. Εὐχόμαστε σύντομα καὶ ἡ ἔκδοση τῶν ἄλλων κωδίκων αὐτῆς τῆς σειρᾶς νὰ προχωρήσει. Θὰ εἶναι μιὰ προσφορὰ ἀνεκτίμητη στὴν ἔρευνα καὶ καταξίωση τῆς ἐθνικῆς μας πολιτιστικῆς παράδοσης.

ΝΙΚ. Κ. ΤΣΙΤΣΙΜΕΛΗΣ